

negentiende en twintigste eeuw er wat bij ingeschoten. Na 1810 ging het genootschap meer en meer functioneren als niet meer dan een doorgeefluik van inzichten die elders gewonnen waren en van een herkenbaar eigen bijdrage was steeds minder sprake. Maar de lezer zou willen weten of dit ook voor andere genootschappen gold. Er worden wel vergelijkingen getrokken tussen de prijsvragen van het Bataafsch genootschap en bijvoorbeeld de Hollandsche maatschappij of het Provinciaal Utrechtsch genootschap, maar de lezer zou ook graag willen horen of die andere genootschappen in even sterke mate afhankelijk waren van het uitschrijven van prijsvragen als het Bataafsch genootschap. Het Rotterdamse genootschap heeft wel heel lang aan het prijsvrageninstituut vastgehouden. Hoewel er aan het eind van de negentiende eeuw al klachten waren over de geringe respons, besloot men pas in 1980 geen nieuwe prijsvragen meer uit te schrijven. Andere genootschappen hadden dat al veel eerder gedaan: de Hollandsche maatschappij in 1917 en het Amsterdamse Genootschap ter bevordering van natuur-, genees- en heekunde in 1914. Dat laatste genootschap zou trouwens ook op andere punten met het Rotterdamse vergeleken kunnen worden. Door de sterke band met de Amsterdamse universiteit, die zich op medisch en natuurwetenschappelijk terrein na 1870 sterk ontplooidde, maakte het Amsterdamse genootschap in het laatste kwart van de negentiende eeuw zijn grootste bloeiperiode door, terwijl het Bataafsch genootschap alleen op afstand kon profiteren van de herleving van de natuurwetenschap in Nederland. Het is jammer dat de auteurs aan dit soort vergelijkingen niet zijn toegekomen.

K. van Berkel

H. Franke, *Twee eeuwen gevangen. Misdaad en straf in Nederland* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1990; Utrecht: Spectrum/Aula, 1990, xx + 919 blz., f69,90, ISBN 90 274 2489 6).

Het onderwerp van het Amsterdamse proefschrift van de socioloog en criminoloog Franke wordt in de inleiding scherper omschreven dan in de wonderlijke titel van het boek: 'twee eeuwen geschiedenis van het gevangeniswezen' (17). De auteur, die al door diverse wetenschappelijke studies en journalistieke stellingnames faam verkreeg, wekt tegelijkertijd bewondering en irritatie. Een echte 'turf' van een boek, gebaseerd op een immense hoeveelheid literatuur en gedrukt bronnenmateriaal, waarvan de onmatige digestie echter tot een onverteerbaar resultaat heeft geleid. Zelfbeperking heeft de auteur zich evenmin in zijn theoretische kader weten op te leggen. 'Het leed van gevangenen wordt in dit boek uitvoerig beschreven' (16). Franke wil hun *emancipatieproces* beschrijven (9,371). In zijn kritiek op de geschiedschrijving van de strafrechtstoepassing stelt de schrijver dat veel historische verklaringen aan drie manco's lijden: hun ad hoc karakter, de onvoldoende nadruk die zij leggen op het relatief autonome karakter van sociale ontwikkelingen en op de onbedoelde gevolgen van menselijke strevingen, en het beschrijven van de geschiedenis van het gevangeniswezen in termen van uitvindingen, geboorten en transformaties (759-765)¹.

De ingewijde weet dan dat Foucault, Rothman en anderen het moeten ontgelden en dat het de beschavingstheorie van Norbert Elias (1897-1990) is die Franke de weg heeft gewezen. Daartegen heb ik geen bezwaar. Integendeel². Maar het werk van Elias geeft nu juist géén aanknopingspunt om van het ene uiterste van voluntarisme of naïef vooruitgangsgeloof, te vervallen in het andere uiterste van optimistisch emancipatiegeloof. In donkere kleuren schildert Franke het leed dat de veroordeelden werd aangedaan in de gevangenschappen — vooral door de celstraf. Hoewel het ideale stadium in 1990 nog niet schijnt te zijn bereikt, is de conclusie onmiskenbaar: in de bejegening van de gevangenen in Nederland is veel verbeterd. Op naar het

licht! Die weg wordt, in een terminologie die rechtstreeks aan de negentiende-eeuwse filantropen onleend lijkt — 'ongelukkigen', 'celfanaten' — tot in de kleinste details uitgeplozen. Mentaliteitsgeschiedenis van politici, reclasseerders, geestelijken, parlementariërs, juristen enz. Daarin schuilt veel boeiends en leerzaams — teveel om hier samen te vatten.

Daartegenover ontbreekt echter veel, te veel. Op een enkele uitzondering na (441) heeft de auteur geen archieven geraadpleegd. Waarom meende hij daarvan te mogen afzien? De bronnenuitgaven van H. J. Smidt over de 'Geschiedenis van het wetboek van strafrecht' of de daaraan voorafgaande deliberaties van de 'Staatscommissie-De Wal' (ed. 1976) treft men niet aan. Ook ontbreekt de interessante 'Beschouwing van de regterlijke collégien ... over de eenzame opsluiting van gevangenen' (1857), evenals de brochure van W. E. Warnsinck Bz. over de celstraf voor vrouwelijke en jeugdige gevangenen (1847). Evenmin treft men het belangrijke proefschrift van A. G. Bosch aan over 'Het ontstaan van het wetboek van strafrecht' (1965). Misschien vindt wat op het eerste gezicht een omissie lijkt, zijn oorzaak in het feit dat Franke de ondertitel van zijn boek niet juist gekozen heeft: het gaat nauwelijks om misdaad (en al helemaal niet over de slachtoffers of over de geschonden rechtsorde). Een zin als deze: 'Juist bittere armoede en werkloosheid hadden hen veelal tot criminele gedragingen gebracht en in de gevangenis doen belanden' (6) is te mager om die lacune op te vullen.

Eenzijdigheid vind ik in het ontbreken van het werk van een criminologe als Dessauer. Historische studies over alternatieve inrichtingen worden niet gesignaleerd (Dekker over 'Nederlandsch Mettray' ; Kloosterhuis en anderen over de Maatschappij van weldadigheid, 'Veenhuizen' — afgezien van het vermelden van het onbelangrijke boekje van R. Faber). Exclusieve concentratie op de 'westerse' (Amerikaanse en Westeuropese) wereld vertekent het perspectief.

De socioloog Franke heeft zich in deze historiserende studie niet voldoende weten los te maken van vooropgezette meningen over de meest (on)wenselijke methoden tot bestrijding van misdaad — een onderwerp net zo controversieel als dat van oorlog en vrede. De auteur heeft gekozen, en hij ontkomt dan ook niet aan finalistische geschiedschrijving—zijn beroep op Elias ten spijt. Hij geeft de andere meningen niet het volle pond. Er blijft ruimte voor een evenwichtiger behandeling van het thema.

De schandalig slechte wijze waarop de uitgever deze zes centimeter dikke 'paperback' gelijmd heeft geproduceerd, mag niet onvermeld blijven. De ijverige, maar voorzichtige, lezer houdt er toch een geknakte band met losse blaadjes aan over waarin de tekst geen twee eeuwen gevangen zal blijven.

A. H. Huussen jr.

1 Gelijktijdig herhaald in zijn bijdrage 'Opkomst en neergang van eenzame opsluiting. Historisch-sociologische verklaringen en lange-termijn ontwikkelingen binnen het gevangeniswezen in de westerse wereld' in: C. Fijnaut, P. Spierenburg, ed., *Scherp toezicht, van 'Boeventucht' tot 'samenleving en criminaliteit'* (Amhem, 1990) 167-189.

2 Zie mijn 'Vrijheidsstraf: burgerlijk alternatief voor lijfstraf?' in: *Symposium 100 jaar vrijheidsstraf. Verslag Groningen 15-18 april 1986* (Den Haag, 1987) 14-27.

M. van Essen, *Opvoeden met een dubbel doel. Twee eeuwen meisjesonderwijs in Nederland* (Amsterdam: SUA, 1990, 272 blz., f38,50, ISBN 90 6222 190 4).

In haar proefschrift *Onderwijzeressen in niemandsland* (Nijkerk, 1985) liet Mineke van Essen zien hoe in het begin van de vorige eeuw vrouwen die onderwijzeres wilden worden het zonder